

France Kresal

Tiskarna Merkur – tiskarna Tone Tomšič (1922–2003)

Osemdeset let so tekli tiskarski stroji v tiskarni Merkur in njenih naslednicah. Tiskarna je delala ves čas neprekinjeno, njeno ime pa se je nekajkrat spremenilo. Leta 1923 je začela delati kot tiskarna Merkur, leta 1946 je bila nacionalizirana in se je leta 1947 preimenovala v Prosvetno tiskarno, v letih 1948 in 1949 je bila v sklopu Blaznikove tiskarne, nato je bila tiskarna Planske komisije in od 24. 9. 1949 je bila Tiskarna Tone Tomšič do leta 2003, ko je prenehala.

Tiskarna Merkur je nastala v obdobju nastajanja slovenskega gospodarstva v novi državi po prvi svetovni vojni, presahnila pa je v razmerah tranzicije po razpadu Jugoslavije. V okviru gospodarstva se je uspešno razvijala in sledila tehničnemu napredku tiskarske stroke. Ni pa sledila združevanju grafične industrije, ni se povezovala v večje podjetniške družbe, ni se vključevala v mednarodno delitev dela. Tiskarna je ostala ves čas majhno samostojno podjetje, samozadostno in kot takega ga je globalizacija povozila.

Grafična industrija je bila pomembna gospodarska dejavnost, pomembno obveščevalno sredstvo, vir informacij in oblikovalec javnega mnenja. Bila je nepogrešljivo sredstvo agitacije, propagande in reklame. Vplivala je na razvoj izobraževanja, vzgoje kulture in znanosti. Pomembno vlogo je imela v politiki na vseh področjih. Tudi gospodarstveniki so visoko cenili strokovno literaturo, strokovna glasila in tiskarstvo na sploh.

Ob ustanovitvi Jugoslavije je bilo v Ljubljani že več

pomembnejših tiskarskih podjetij, v naslednjih letih je nastalo še več novih. Ljubljana je bila pomemben tiskarski center z zelo staro tradicijo. Med največjimi tiskarskimi podjetji je bila Narodna tiskarna v Tomšičevi ulici, ki jo je leta 1872 ustanovilo slovensko liberalno meščanstvo. Tiskala in izdajala je Slovenski narod in vse liberalno časopisje. Leta 1945 je postala tiskarna Slovenskega poročevalca. Mladoliberalci Gregorja Žerjava so leta 1919 prevzeli Kleinmayerjevo tiskarno v Dalmatinovi ulici in ustanovili Delniško tiskarno. Izdajali so Jutro (1920–1925), druge jugoslovansko usmerjene liste, kulturno revijo Ljubljanski zvon (do 1936) in slovenski uradni list od 1918 do 1930 (potem ga je prevzel Merkur). Katoliški tabor je od leta 1883 imel Katoliško tiskarno, ki se je leta 1919 preimenovala v Jugoslovansko tiskarno. Na Kopitarjevi ulici je leta 1908 zgradila štirinadstropno palačo v kateri je uredila moderno tiskarno. Tiskala je strankino glasilo Slovenec in ves katoliški tisk. Leta 1945 je postala tiskarna Ljudske pravice. Leta 1906 je bila ustanovljena Učiteljska tiskarna v takratni Franciskanski ulici. Ta tiskarna je služila predvsem stanovskim potrebam učiteljev, šolstvu in razširjenju mladinske literature; tiskala je predvsem šolske zvezke in učbenike. Blaznikova tiskarna si je po ustanovitvi Univerze v Ljubljani v naslovu podjetja dodala še atribut univerzitetna tiskarna; leta 1920 jo je prevzela delniška družba slovenskih socialistov pod vodstvom Albina Prepeluha. Zvezna tiskarna je bila v rokah narodnih socialistov. Slovenski gospodarski krogi pa so v novih razmerah po ustanovitvi Jugoslavije osnovali delniško družbo Merkur s širokopoteznimi načrti, ki pa jih niso uresničili. Ostali so le pri ustanovitvi tiskarne Merkur.¹

Ob koncu leta 1938 je bilo v takratni Sloveniji 42 grafičnih podjetij in sicer: 37 tiskarn, 3 samostojne litografije in dve samostojni klišarni. Največ grafične industrije je bilo v Ljubljani: 14 tiskarn, 2 litografiji in 2 klišarni. V Mariboru je bilo 5 tiskarn in ena litografija. V Celju so bile 3 tiskarne, v Kranju in Ptujju po dve; tiskarne so bile še v Kamniku, Kočevju, Novem mestu, Krškem, na Jesenicah, v Domžalah, Lendavi, Soboti in

¹ Branko Berčič, Tiskarstvo na Slovenskem, Ljubljana 1969, str. 216–237.

Radgoni.² Lokalne tiskarne so bila pomembne za razvoj lokalnega tiska. Med vojno je v Ljubljani samo tiskarna Hrovatin prenehala obratovati. V času nacionalizacije po vojni in reorganizacije tiskarstva so nekatere tiskarne prenehale obratovati, druge so se priključile večjim tiskarskim podjetjem, vse pa so spremenile svoje ime. Jugoslovanska tiskarna je postala Tiskarna Ljudske pravice. V letih 1958–1960 je bila dograjena petnadstropna stavba za potrebe tiskarne in Cankarjeve založbe. Tiskarna je leta 1965 zaposlovala 440 tiskarskih delavcev in uslužbencev. Narodna tiskarna v Tomšičevi ulici je maja 1945 postala Tiskarna Slovenskega poročevalca. Leta 1947 so bili tiskarni priključeni nacionalizirani obrati: Tiskarna Slovenija, tiskarna Viljema Goleta, klišarna Jugografika in knjigoveznica. Leta 1959 se je preimenovala v tiskarno Dela. Leta 1962 je bilo ustanovljeno Časopisno grafično podjetje Delo. Že leta 1968 so zgradili nove proizvodne prostore za grafično proizvodnjo. Modernizirali so strojno in drugo opremo z osnovno usmeritvijo na sodobno ofsetno tehniko. Leta 1982 je bila dokončana poslovna in redakcijska zgradba Dom tiska. ČGP Delo je na novi lokaciji za Bežigradom združilo skoraj vso tiskarsko dejavnost. Leta 1987 je bilo v grafični dejavnosti tega podjetja zaposlenih okrog 2300 delavcev. Blaznikova tiskarna je za nekaj časa združevala tudi tiskarno Merkur in še 5 drugih tiskarn, a so se do leta 1950 vse razšle, Blaznikova pa se je leta 1962 združila s tiskarno Dela. Takrat je zaposlovala 160 delavcev. Litografija Čemažar se je preimenovala v Umetniški zavod in se na koncu spojil z Mladinsko knjigo. Mladinska knjiga se je leta 1965 preselila v nove prostore za Bežigradom; takrat je zaposlovala 300 delavcev. Zadržna tiskarna se je večkrat preimenovala in nazadnje postala tiskarna Grafične šole. Tiskarna Grafika je bila leta 1948 dodeljena Zavodu za gluhonemo mladino in se je skupaj z Učnimi delavnicami preselila za Bežigrad. Zaposlenih je bilo v njej 168 tiskarskih delavcev. Učiteljska tiskarna se je preimenovala v Tiskarno Jože Moškrič.

² Cene Kranjc, Naše tiskarstvo v letih 1918–1938. V: Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 226–262.

Preselila se je v Moste in tam zaposlovala 160 tiskarjev.³ Ko je bila tiskarna Merkur leta 1946 podržavljena, se je preimenovala v Prosvetno tiskarno, bila nekaj časa v sklopu Blaznikove tiskarne, nato je bila od septembra 1949 tiskarna Planske komisije LRS oziroma Tiskarna Tone Tomšič. Ta tiskarna bi se v začetku leta 1979 morala preseliti v industrijsko cono za Bežigrad ali na Vič, a se ni. Ostala je na Gregorčičevi, ker je menila, da ima za razvoj in širitev dovolj lastnega stavbnega zemljišča, a je bila to napačna odločitev. Pokazalo se je, da je bila ta lokacija preveč dragocena za izvajanje ekstenzivne tiskarske dejavnosti. Hotela je ostati, pa se ji ni izšlo. Po končani tranziciji je podjetje prenehalo, nepremičnine (stavbno zemljišče in zgradbe) in tiskarno pa so prodali.⁴

Za strokovno izobraževanje grafičnih delavcev je skrbela grafična šola v prostorih trgovske akademije na Gregorčičevi ulici. V tiskarni Merkur in poznejši Tomšičevi tiskarni se je izučilo tiskarskega poklica okrog 250 delavcev. Fluktuacija delovne sile je bila velika; od leta 1950 do 1983 se je v tiskarni izmenjalo 1056 delavcev. Društvo grafičnih delavcev Slovenije je vodilo tudi uspešno gospodarsko dejavnost. Leta 1924 je ustanovilo Produktivno zadrugo, ki se je leta 1932 preoblikovala v zadrugo Dom grafikov, ki je zgradila in upravljala palačo Grafika na Miklošičevi cesti, vodila Zadružno tiskarno in gospodarila s svojimi nepremičninami.⁵

Tiskarna Merkur je svoje poslanstvo začejala skupaj z Jugoslavijo. Slovenski gospodarstveniki so jo ustanovili, da bi jim omogočila tiskanje svojega glasila. Ker gospodarski krogi v Sloveniji s središčem v Ljubljani niso imeli primerne glasila za izražanje svojih teženj je prišla pobuda za izdajanje Trgovskega lista. Na pobudo Ivana Jelačina, predsednika Zveze trgovskih gremijev za Slovenijo je bilo 14. decembra 1919 zborovanje vseh gospodarskih korporacij in organizacij, na katerem je bil ustanovljen konzorcij za izdajanje Trgovskega lista.

³ Berčič, Tiskarstvo na Slovenskem, str. 335–347. Tiskarstvo. V: Enciklopedija Slovenije 13, Ljubljana, 1999, str. 257–261.

⁴ Dokumentacija Tiskarne Tone Tomšič.

⁵ Berčič, Tiskarstvo na Slovenskem, str. 214–215.

Predsednik konzorcija je bil Andrej Šarabon, ljubljanski veletrgovec. Navzoči so podpisali za 500.000 kron konzorcialnih deležev. Že takrat je bila izražena tudi pobuda, da naj bi iz tega konzorcija nastala tudi lastna tiskarna.

Konzorcij je začel 7. avgusta 1920 izdajati Trgovski list; tiskala ga je tiskarna Makso Hrovatin v Ljubljani. List je izhajal v začetku kot tednik, od 1. aprila 1921 je izhajal trikrat tedensko.⁶ Odbor konzorcija Trgovskega lista je pripravljal ustanovitev delniške družbe, ki naj bi zgradila lastno tiskarno. Po več težavah je bilo 25. junija 1921 izdano dovoljenje za ustanovitev delniške družbe, pa tudi dovoljenje za pridobitev popolne tiskarniške koncesije.⁷

Dne 28. decembra 1921 je bil ustanovni občni zbor trgovsko – industrijske delniške družbe Merkur. Osnovna glavnicca je znašala 3 milijone kron in je bila v celoti vplačana pri Kmetiski posojilnici ljubljanske okolice. 7500 delnic je bilo razdeljenih med 7 delničarjev po 428.800 kron. Leta 1923 je bila osnovna glavnicca spremenjena v dinarsko veljavo v višini 750.000 din, naslednje leto pa zvišana na 1,500.000 din; razdeljena je bila na 15.000 delnic po 100 din. Večino delnic sta imela Andrej Šarabon in Ivan Jelačin, ki sta bila predsednik in podpredsednik upravnega sveta. Člani uprave so bili veletrgovci in tovarnarji, ki so predstavljali tudi vodilne gospodarske organizacije vse Slovenije in sicer: Fran Bonač je bil predsednik Ljubljanskega velesejma; Rudolf Stermecki je bil predsednik Trgovskega gremija v Celju; Fran Stupica je bil predsednik Trgovskega gremija v Ljubljani; Vilko Weixl je bil predsednik Trgovskega gremija v Mariboru; Fran Zebal je bil predsednik Trgovskega gremija za ljubljansko okolico.⁸

Upravnemu svetu je uspelo kupiti ugodno ležeče stavbišče ob Gregorčičevi ulici nasproti vladne palače. Zemljišče je prodala Stavbna družba, ki je nato prevzela tudi gradnjo tiskarniškega poslopja. Gradbena dela so

⁶ Janko Šlebinger, Slovenski časniki in časopisi: bibliografski pregled 1797–1936. V: Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937, Ljubljana 1993, str. 46.

⁷ Pravila Trgovsko – industrijske družbe Merkur v Ljubljani, Dokumentacija Tiskarne.

⁸ Zapisnik ustanovnega občnega zbora z dne 28. decembra 1921, Dokumentacija Tiskarne.

potekala počasi, ker jih je oviralo slabo vreme in so bile ovire pri dobavi gradbenega materiala. Tudi dobava in montaža tiskarskih strojev ni šla po željah naročnika. Vendar je bila tiskarna do konca leta 1922 dograjena, tehnično opremljena in je z novim letom 1923 pričela obratovati. Stroški nakupa zemljišča in izgradnje poslo-pja so znašali 6,2 milijonov kron, tiskarniški material in stroji so znašali 3,78 milijonov kron; 1,36 milijonov kron so znašala predplačila in zaloge blaga, v blagajni so imeli še 45.907 kron. Celotna investicija je bila do ene četrtine pokrita z osnovno glavnico (3 milijone kron) ostalo pa s kreditom.

Po prvem letu poslovanja so bili v upravni svet izvoljeni še novi predstavniki gospodarskega življenja v Sloveniji in sicer: dr. Ciril Pavlin, generalni tajnik Združenih papirnic Vevče, Goričane in Medvode; Ivan Mohorič, koncipist Trgovske in obrtne zbornice v Ljubljani; dr. Adolf Golija, tajnik Zveze industrijcev v Ljubljani. Kasneje sta prišla v upravni svet še dr. Janko Kersnik in Fran Saleški Finžgar, ki sta večkrat odločilno vplivala na delo sveta v prelomnih obdobjih. Janko Kersnik je pomembno odločal leta 1930, ko so delnice prešle v posest kraljevske banske uprave Dravske banovine, Finžgar pa med okupacijo med drugo svetovno vojno in prvi dve leti po njej. Tiskarno je vodil Andrej Sever kot ravnatelj od ustanovitve podjetja pa do tridesetih let, ko so ga pod novo upravo zamenjali. Posle ravnatelja je prevzel Otmar Mihalek, ki je vodil tiskarno celih 15 let; krmaril jo je do razpada prve Jugoslavije, med okupacijo in ob nacionalizaciji, ko je bil imenovan za delegata, do januarja 1946, ko ga je ministrstvo za industrijo razrešilo funkcije delegata pri tiskarni Merkur.

Do večje spremembe v lastništvu je prišlo leta 1929. Na pobudo takratnega bana Dravske banovine Dušana Serneca je vse delnice odkupila Hranilnica Dravske banovine. Sernec si je na ta način zagotovil možnost za izdajanje samostojnega političnega dnevnika Jugoslovan, ki bi v razmerah kraljeve diktature in novega režima nastopal proti tedanjima dnevnikoma vodilnih slovenskih političnih strank. Jugoslovan je izhajal samo od 3. junija 1930 do 29. novembra 1931 in tiskarni Merkur zapustil nekaj čez milijon dinarjev dolga. Pod novim lastnikom

in novim tehničnim vodjem Otmarjem Mihalekom, ki je to postal leto poprej, se je tiskarna zelo modernizirala in povečala obseg poslovanja. Število tiskarskih delavcev se je podvojilo. Sredi leta 1930 je bil izredni občni zbor, ki je izvolil nov upravni svet. Sestavljali so ga: dr. Mirko Božič, ravnatelj Kranjske hranilnice; Franc Saleški Finžgar, župnik; dr. Josip Kacin, odvetnik; Rado Hribar, tovarnar in podpredsednik Kranjske hranilnice; dr. Janko Kersnik, ravnatelj Kmetijske posojilnice; Viktor Meden, velepodjetnik; dr. Vladimir Ravnikar, odvetnik in predsednik Kranjske hranilnice; Andrej Šarabon, veletrgovec in predsednik Kmetijske posojilnice; dr. Ivan Schwegel, veleposestnik z Bleda. V nadzorstvo so bili izvoljeni: Oton Detela, predsednik Kmetijske družbe; Jernej Pinter, bančni ravnatelj in Franc Terček, ravnatelj Zveze slovenskih zadrug.⁹

Tiskarna Merkur je tiskala časopise in časnike po naročilu, izdajala je svoj časnik, izdelovala tiskovine in drobnejše tiske za potrebe svojih ustanoviteljev iz vrst slovenskega gospodarstva. Prvi tisk izpod njenih strojev je bil Trgovski list, ki se je kot časopis za trgovino, obrt, industrijo in denarništvo odslej trikrat tedensko tiskal v svoji matični tiskarni. Pozneje je tiskarna osnovala lastno knjižno založbo, v kateri je izdajala poučna in leposlovna dela, zbirko zakonov in uredb, uradni list banske uprave in druge tiske. V tiskarni je poleg drugih naročnikov tiskala vse svoje knjižne izdaje založba Modra ptica. Od časnikov je tiskarna Merkur natiskovala nekatere izrazito delavske ter neodvisne napredne liste, kot so na primer bili Delavske novice, ki so izhajale od 1923 do 1924; Strokovna borba, ki je izhajala od 1923 do 1924 kot glasilo neodvisnih (komunističnih) sindikatov Slovenije in Glas svobode v istih letih; Kmetijski list in Slovenski dan od 1924; Organizirani železničar od 1924 do 1925 in Majski spis za leta 1925 in 1926. Izdajala je tudi nekaj izrazito režimskih in jugoslovansko nacionalističnih časopisov kot je bil na primer dnevnik Jugoslovan (1930–1931) in tednik Pohod (1933–1936). Od strokovnih, kulturnih in družinskih glasil so iz te tiskarne prihajali Kres (1922–1923), Mladina (1924–1928), Pro-

⁹ Zapisnik izrednega občnega zbora z dne 12. junija 1930, Dokumentacija Tiskarne.

gram (1924–1926), Avto (1926), Naš šport (1926), Mali trgovec (1929–1931), Modra ptica (1929–1943), Družinski tednik (1931–1943), Gospodinja (1932–1943), Val (1932–1943), Planinski vestnik (1923–1941), Samouprava (1933–1941), Proteus (1933–1941), Praktična gospodinja (1934–1935), Misel in delo (1934–1941). Izdajala je tudi koledarje.¹⁰

Po okupaciji so večino leposlovnih in strokovnih publikacij prenehali tiskati, obseg tiskanja knjig se je močno zmanjšal. Od listov, ki jih je tiskarna Merkur redno tiskala pred okupacijo, so ostali poleg Službenega lista še Trgovski list, Družinski tednik in Gospodinja, vendar v zelo skrčenem obsegu. Po okupaciji so prenehali izhajati: Tečajnica Ljubljanske borze, revija Modra ptica, Proteus, Razori, Zdravniški vestnik, Trgovski tovariš. Prenehale so knjižne založbe: Modra ptica, Naša založba, Hram, prenehala je tudi lastna Merkurjeva založba s svojimi šolskimi in drugimi knjigami (Zbirka zakonov in uredb). Tiskarna je dobila med vojno tudi nekaj novih naročil. Leta 1942 je dobila naročilo za tisk mesečnika fašistične zveze Ordine del giorno, ki je bil tednik glasila Prima linea; tiskala je tudi štirinajstdnevnik Ljubljanska mladina, ki je bilo glasilo GILL. Za Pokrajinsko šolsko založbo je natisnila 8 knjig, za Novo založbo in Ljubljansko borzo po eno knjigo, za P.N.F. in GILL pa večje število brošur. Za državne urade in javne ustanove je tiskala letake in lepake, prijavnice, potrdila in druge obrazce, registrske knjige, plačilne naloge, kartoteke in živilske nakaznice. Naročila italijanskih fašističnih organizacij in Visokega komisariata so bila pomemben vir zaslužka tiskarne Merkur. Po kapitulaciji Italije je tiskarna zopet izgubila mnogo naročil, pridobila pa je naročilo za tiskanje vseh izdaj založbe Plug. Tudi Pokrajinska šolska založba je naročila tiskanje 6 svojih knjig.¹¹

Po vojni tiskarna Merkur, ki je bila preimenova-

¹⁰ Zapisnik rednega občnega zbora z dne 16. junija 1937 in drugo gradivo, Dokumentacija Tiskarne. Igor Zemljič, Pregled založniške dejavnosti v Ljubljanski pokrajini leta 1942 z bibliografijo izdanih knjig. Diplomaska naloga, filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, Ljubljana, 1998, str. 96.

¹¹ Pregled poslovanja tiskarne Merkur od razsula Jugoslavije do 30. oktobra 1943 in razni drugi spisi, Dokumentacija Tiskarne.

na v Prosvetno tiskarno, v Tiskarno Planske komisije in končno v Tiskarno Tone Tomšič, ni več imela svoje založbe; bila je samo tiskarna. V prvih povojnih letih je tiskala največ časnike, med njimi pretežno tednike, takoj za njimi pa so sledile različne tiskovine. Razmeroma manjšega obsega so bili knjižni tiski, ki so vsebovali znanstvena dela, slovarje, leksikone, šolske in leposlovne knjige. Veliko je bilo tudi mesečno ali letno izhajajočih publikacij raznih strokovnih organizacij in društev. Pozneje se je vsebina tiskov močno spremenila. Tisk časnikov in časopisov se je za polovico zmanjšal, tiskanje knjig in brošur pa se je dvakratno povečalo.

Nacionalizacija tiskarne Merkur je bila izvedena 11. decembra 1946. Dogodki do nacionalizacije so potekali takole. Minister za trgovino in preskrbo Narodne vlade za Slovenijo je 29. junija 1945 izdal uredbo, s katero sta bila razrešena upravni in nadzorni svet tiskarne Merkur. Za prevzem upravnih poslov tiskarne je bil imenovan odbor delegatov: za predsednika Franc S. Finžgar, za člana pa dr. Josip Orožin, načelnik ministrstva in Josip Kos, upravnik Državne založbe šolskih knjig.

Nekako vzporedno z imenovanjem tega odbora delegatov, je tudi ministrstvo za industrijo in rudarstvo imenovalo svojega delegata v isto podjetje in sicer ravnatelja tiskarne Mihaleka Otmarja. Zaradi očitnega nesoglasja obeh ministrstev je bil problem uprave rešen šele, ko je ministrstvo za industrijo in rudarstvo 3. januarja 1946 razrešilo svojega delegata. Tedaj je odbor delegatov s Finžgarjem na čelu prevzel posle podjetja Merkur, sklical izredni občni zbor delničarjev in izvolil novo upravo. Izredni občni zbor je bil 17. januarja 1946. Nov upravni svet so sestavljali: dr. Vladimir Sojer, referent pravnega odseka ministrstva za industrijo; Niko Pogačar, šef kabineta ministrstva, Robert Pohar, glavni urednik Uradnega lista; Josip Kos, upravnik Državne založbe; Andrej Flajs, načelnik splošnega oddelka ministrstva za prosveto; Anton Lovše, gospodarski referent ministrstva za prosveto; Ciril Vidmar, šef redakcijskega odbora DZS. Izredni občni zbor je vodil Franc S. Finžgar.

Pred vojno je delniška glavnica znašala 750.000 din in je bila razdeljena na 7500 delnic v nominalni vredno-

sti 100 din. Po italijanski okupaciji in zamenjavi valute se je delniška glavnica skrčila na 285.000 lir, vrednost delnice pa na 38 lir. S tečajem za zamenjavo italijanske lire v dinarje DFJ bi se morala delniška glavnica znova skrčiti in bi znašala le 85.500 din, kar bi bilo premalo za obstoj delniške družbe. Po navodilih o valorizaciji z dne 11. decembra 1945 pa je bila delniška glavnica določena z vsoto, ki jo je imela v zadnjem obdobju pred okupacijo Jugoslavije. Ta vsota je znašala 750.000 din. Občnega zbora se je udeležilo 6 delničarjev, ki so zastopali 98,82% delniškega kapitala. Te delnice so bile položene pri Hranilnici Ljubljanske pokrajine v likvidaciji.¹²

Redni občni zbor je bil nato šele 29. avgusta 1946. Ker je večinski paket delnic (98%) že prej prešel v posest Državne založbe Slovenije, je bila nacionalizacija samo formalna. Izvršena je bila 11. decembra 1946, ko je podjetje prevzela komisija, ki so jo sestavljali: zastopnik takratne uprave grafične industrije LRS, zastopnik ministrstva financ, direktor podjetja, ki je bil pred tem postavljen z dekretom ministrstva industrije, zastopnik bivšega upravnega sveta tiskarne Merkur, zastopnik sindikalne podružnice in glavni delavski zaupnik. Nacionalizacija je zajela vse zemljišče, zgradbe, vse obrate in inventar, surovine in zaloge, denar in vrednostne papirje v vrednosti in popisu na dan 1. decembra 1946. Nacionalizirane so bile tudi vse delnice podjetja Merkur, ki so bile deponirane pri Mestni hranilnici.¹³

Vlada LRS je na predlog ministra za industrijo izdala odločbo o ustanovitvi novega podjetja Prosvetna tiskarna. Prosvetna tiskarna je bila ustanovljena 4. januarja 1947 za upravljane prejšnjega podjetja Merkur. Bila je podjetje republiškega pomena. Podjetje je bilo pod operativnim vodstvom uprave grafične industrije LRS. Splošni zakon o državnih gospodarskih podjetjih z dne 24. julija 1946 je določal pravila o organizaciji in poslovanju državnih podjetij. Pravila so določala naslednjo organizacijo: podjetje je imelo sekretariat, ko-

¹² Zapisnik izrednega zbora delničarjev družbe Merkur z dne 17. januarja 1946 in drugo gradivo, Dokumentacija Tiskarne.

¹³ Odločba o prevzemu podržavljenega premoženja družbe Merkur z dne 11. decembra 1946 in razni drugi spisi iz mape Registracija podjetja, Dokumentacija Tiskarne.

mercialni oddelek, oddelek za računovodstvo, tehnični oddelek (ročna stavnica, strojna stavnica, strojnica, rotacija, stereotipija), oddelek za proizvodnjo in načrtovanje. Pravila so določala tudi število in profil kadrov. Pravila so določala finančno poslovanje, sklade, vlogo in sestavo strokovnega sveta. Strokovni svet je bil svetovalni organ ravnatelja. Če ravnatelj ne bi sprejel mnenja strokovnega sveta, bi posredovala uprava grafične industrije LRS. Julija 1948 je Prosvetna tiskarna prešla v sklop Blaznikove tiskarne.

V sklop Blaznikove tiskarne so prišla julija 1948 še naslednja podjetja: Umetniški zavod za litografijo, Celjska tiskarna, Kamniška tiskarna, Tiskarna Nanos v Postojni in tiskarna v Krškem. Vse združitve so bile izvedene le upravno, tiskarne pa so ostale v istih prostorih. Zmanjšalo se je sicer število administrativnega osebja (ki se je pred tem močno povečalo), toda organizacija dela je zelo trpela. Praksa je pokazala, da je tako razširjeno podjetje s svojimi precej samostojnimi obrati v različnih krajih Slovenije težko voditi, še zlasti ker je bilo treba obrate izven Ljubljane oskrbovati z naročili in materialom iz Ljubljane, izgotovljeno blago pa zopet dostavljati nazaj v Ljubljano. Zato je bila že konec septembra 1948 celjska tiskarna ukinjena. Del njenega strojnega parka, črkovni in drug material je bil prepeljan v centralni obrat. Naslednje leto je bila opuščena tiskarna Nanos, nato še kamniška tiskarna. Pri Blaznikovi tiskarni sta ostali samo še Prosvetna tiskarna in Umetniški zavod za litografijo. Septembra 1949 se je izločila še Prosvetna tiskarna, ki je prišla pod upravo Planske komisije LRS in se je malo kasneje preimenovala v Tiskarno Tone Tomšič.¹⁴

Planska komisija LRS je imela velike potrebe po tiskarskih storitvah za razne publikacije, obrazce in tiskovine. Zato je iskala možnost za pridobitev primerne tiskarne. Tak obrat je bil Prosvetna tiskarna, ki je imela ustrezne in primerne tiskarske stroje in usposobljen tiskarski kader. Imela je tudi izkušnje s tiskanjem uradnega lista, saj je že od leta 1930 izdajala in tiskala

¹⁴ Berčič, Slovensko tiskarstvo, str. 141–142. Janez Brolih, 130 let Blasnikove tiskarne, Ljubljana, 1959, str. 32–54.

uradni oziroma službeni list. Tiskarna Planske komisije LRS je služila prvenstveno potrebam planske komisije za tiskanje obrazcev, brošur, knjig, periodičnih tiskov in Uradnega lista. Vse ostale proste kapacitete tiskarne bi še naprej služile izvrševanju naročil, ki bi jih prevzemala od Glavne direkcije grafične industrije¹⁵ in Državne založbe Slovenije. Že pred registracijo novega podjetja je Planska komisija LRS predlagala spremembo imena firme, ki naj se pravilno glasi: Tiskarna Tone Tomšič. Ta popravek je bil izdan 22. oktobra 1949 in istega dne je bil izdan predlog za registracijo novega podjetja.¹⁶

Tiskarna Tone Tomšič je ob ustanovitvi prevzela vse premoženje Prosvetne tiskarne. Strojna oprema tiskarne je bila zastarela in iztrošena. V strojni stavnici so bili 4 stroji linotype z zelo iztrošeno opremo in brez nadomestnih delov. Ročna stavnica je imela sicer zadostno količino stavnega gradiva vendar z zelo izrabljenimi črkovnimi linijami in polnilnimi materiali s slabo in dotrajano opremo. Tiskarski stroji in rotacija so bili stari. Najstarejša sta bila brzotiskalna stroja na ročno vlaganje iz let 1904 in 1912; 3 so bili iz leta 1922, ostali so bili stari 15 do 20 let. Knjigoveznica je imela stroje iz let 1913 in 1923, ki jih je Merkur naročil še ob ustanovitvi tiskarne. V tem času je bila strojna oprema že precej zastarela in iztrošena. Potrebna so bila številna popravila in remont. Uvoz opreme in strojev je bil mogoč šele po letu 1956, ko je bilo možno uvažati strojno opremo v okviru razpoložljivih investicijskih sredstev podjetja. S tem se je znatno izpopolnila in modernizirala strojna kapaciteta, ki je omogočala hitrejši razvoj tiskarne in večjo proizvodnjo tako po količini kot po vrednosti. Vse te nabave je krilo podjetje iz lastnih sredstev brez najetja investicijskih kreditov. Poleg tega so iz lastnih sredstev investirali tudi v družbeni standard, v nakup stanovanj, v delavsko rekreacijo, v urejanje družbene

¹⁵ Leta 1945 je bila ustanovljena začasna Uprava tiska za Slovenijo, ki je prevzela vsa tiskarska podjetja in skrbela za njihovo poslovanje. Leta 1946 je bila ustanovljena Glavna direkcija za grafično industrijo LRS. Nato je bilo leta 1950 ustanovljeno Grafično združenje LRS, ki je delovalo do leta 1961.

¹⁶ Odločba o registraciji podjetja z dne 22. oktobra 1949 in drugi spisi iz mape Registracija podjetja, Dokumentacija Tiskarne.

prehrane zaposlenih in delavcem nudili stanovanjske kredite. Koliko finančnih sredstev je podjetje vložilo v nove stroje, strojno opremo ter v zgradbo, je razvidno iz tabele.¹⁷

Tabela 1. Investicije v osnovna sredstva v letih 1954–1978 v dinarjih

Leto	Skupaj	Zgradbe	Stroji	Druga oprema
1954	51.499	---	3.383	48.116
1955	77.645	---	---	77.645
1956	50.069	---	35.428	14.641
1957	150.028	---	66.508	83.519
1958	234.432	---	200.205	34.226
1959	172.663	---	160.504	12.156
1960	183.811	---	126.605	57.205
1961	82.001	---	32.915	49.086
1962	70.544	31.544	---	39.000
1963	252.641	--	89.340	163.300
1964	336.291	---	245.920	90.370
1965	49.141	---	---	49.141
1966	153.540	---	40.476	113.063
1967	1,989.971	1,837.532	6.988	145.450
1968	610.713	---	464.912	145.800
1969	451.769	---	135.217	316.552
1970	760.090	75.000	474.025	211.065
1971	280.616	---	159.199	121.417
1972	5,189.617	2,943.174	1,973.823	272.619
1973	763.121	144.945	341.340	276.835
1974	1,485.469	---	1,286.703	198.766
1975	5,564.260	---	5,498.765	65.493
1976	326.554	---	280.550	46.003
1977	3,386.153	---	3,158.740	227.412
1978	1,145.168	---	898.803	246.365

Vir: Dokumentacija tiskarne.

Do leta 1979 je bilo v Tiskarno Tone Tomšič vloženih skoraj 24 milijonov dinarjev. Večina sredstev v osnovna sredstva je bila vložena v tiskarske stroje in

¹⁷ Petit na petit 30 let, Sindikalno glasilo Tiskarne Tone Tomšič. Posebna številka, december 1979.

drugo opremo. Vlaganja v osnovna sredstva niso bila enakomerno porazdeljena v vseh obdobjih. Prve večje investicije so bile leta 1967, ko so zgradili novo poslopje, ki je omogočalo širitev in modernizacijo proizvodnje. Druga večja investicija je bila leta 1972, ko so v tiskarni uvedli sodobnejšo ofset tehnologijo. To tehnološko opremo so dopolnjevali še v letih 1974 in 1975 in jo končali v letih 1977 in 1978. S preusmeritvijo v ofsetno dejavnost, v klasični knjigotisk niso več vlagali. S tiskom v ofset tehnologiji so ustvarjali dve tretjini dohodka in ta delež se je še povečeval. Investicije v osnovna sredstva so omogočile večjo proizvodnjo. Iz podatkov v spodnji tabeli je razvidno kako se je proizvodnja povečevala; povečevala se je po količini in po vrednosti. Bistveno se je začela povečevati po letu 1967.

Tabela 2. Količina in vrednost produkcije ter število delavcev 1949–1985

Leto	Količina v tonah	Vrednost v din	Število delavcev
1949	218	50.867	49
1950	230	132.850	50
1951	236	265.820	60
1952	215	642.930	66
1953	365	1,109.990	75
1954	390	1,325.000	77
1955	423	1,430.330	102
1956	480	1,612.930	105
1957	473	1,705.040	99
1958	294	1,529.850	100
1959	329	1,945.020	107
1960	389	2,468.760	105
1961	448	3,286.970	116
1962	391	3,519.230	114
1963	367	3,621.748	112
1964	404	4,635.153	116
1965	354	5,156.690	126
1966	390	5,568.672	127
1967	388	6,160.177	133
1968	458	6,820.509	137
1969	463	9,983.776	144
1970	508	11,050.027	154

Leto	Količina v tonah	Vrednost v din	Število delavcev
1971	549	13,217.800	164
1972	561	15,249.366	171
1973	670	19,946.970	181
1974	771	29,120524	185
1975	746	38,063.282	192
1976	792	43,603.802	191
1977	938	55,533.458	212
1978	1046	70,719.151	222
1979	1035	85,937.817	219
1981	1072	131,648.000	220
1982	1028	172,360.000	220
1983	1045	242,208.000	220
1984	1095	363,833.000	216
1985	1150	399,400.00	216

Vir: Dokumentacija tiskarne.

Vse do leta 1956 je podjetje obratovalo s staro strojno opremo, ki je bila še iz stare tiskarne Merkur, vendar so jo obnavljali in dopolnjevali, da proizvodnja ni bila preveč ovirana. Tiskarna je bila izkoriščena, kolikor je to omogočala razpoložljiva delovna sila. Manjkalo je predvsem kvalificiranih delavcev vseh grafičnih poklicev. Pomanjkanje tiskarskih delavcev je bilo pereče vseh prvih deset let po vojni. Zelo velika ovira za boljšo proizvodnjo je bila velika fluktuacija delovne sile. Tiskarna se je trudila vsa ta leta, da bi z intenzivnejšim izobraževanjem novih strokovnih kadrov povečala proizvodnjo. To je uspelo šele po letu 1972, ko je tiskarna prehajala od klasičnega tiska na ofset tehniko.

To se je videlo iz porabe papirja. Leta 1964 je tiskarna porabila 420 ton papirja, od tega za izdelovanje obrazcev 220 ton, za časnike 80 ton, za knjižne tiske 70 ton, za revialni tisk 30 ton in za reklamni tisk 20 ton. V tiskarni je bilo takrat zaposlenih 136 tiskarskih delavcev. V naslednjih dvajsetih letih se je obseg proizvodnje povečal za dvainpolkrat. Spremenila se je tudi struktura proizvodnje. Od tiskarne tiskovin in obrazcev iz obdobja Planske komisije, ko je ta produkt predstavljal 52% proizvodnje, se je v osemdesetih letih ta delež zmanjšal na 24 do 26%. Predvsem se je povečal delež knjižnega in časopisnega tiska. Knjige so leta 1964

predstavljale samo 17% proizvodnje, leta 1985 pa 32%, tiskanje časopisov in revij se je povečalo od 26 na 33%. Število tiskarskih delavcev je naraščalo počasneje kot obseg proizvodnje in ni preseglo števila 220.

Tabela 3. Struktura tiskarskega produkta 1964–1985

Vrsta tiska	1964	1983	1985
Časopisi, revije	26%	32%	33%
Knjige	17%	32%	32%
Tiskovine	52%	24%	26%
Akcičenčni tisk	5%	12%	9%
Skupaj	100%	100%	100%

Vir: Dokumentacija tiskarne.

V sedemdesetih letih je tiskarna prevzemala tehnologijo ofset tiska. Leta 1972 so v proizvodni proces vključili ofset stroje Kors B2 in s tem začeli uvajati sodobnejšo ofset tehnologijo. Za hitrejši razvoj te tehnologije so maja 1977 nabavili dvobarvni ofset stroj Sormzs B1. Ob nabavi tega stroja se je pokazala potreba po nabavi fotostavka sistema Bobst. Vse hitrejši razvoj grafične tehnologije je narekoval potrebo po nabavi novega dvobarvnega ofset stroja B1 Spedmaster, ki je bil kupljen maja 1982. Leta 1986 je bil nabavljen še en dvobarvni ofset tiskalni stroj in fotostavek; ta investicija je bila v vrednosti skoraj milijon nemških mark. Uvoz strojne opreme so financirali z lastnimi sredstvi. Devizna sredstva so ustvarjali z izvozom storitev. Večji del izvoznih storitev so izvajali na podlagi dogovora z Mladinsko knjigo, del pa prek nemškega založnika. Izvoz na konvertibilno področje je bil predvsem zaradi ustvarjanja potrebnih deviznih sredstev za uvoz strojne opreme in je v osemdesetih letih bil v višini 20 milijonov deviznih dinarjev letno.

Ob praznovanju 30 letnice Tomšičeve tiskarne je direktor tiskarne Stane Krapeš ugotavljal: »... V tem obdobju pa smo imeli tudi precej organizacijskih težav in to predvsem zaradi nerazumevanja in vloge nove tehnologije v proizvodnem procesu. Zastarela miselnost pa je botrovala pri razvoju nove tehnologije, kar je imelo za posledico počasnejši razvoj. Nahajamo se v obdobju, ko

bo treba napeti vse proizvodne sile, da bi povečali izvoz na konvertibilna tržišča, če želimo, da bo razvoj podjetja šel naprej vsaj tako hitro kot v zadnjih 30 letih in če želimo v razširjeni reprodukciji kupovati najboljšo strojno opremo za proizvodnjo. Gospodarsko stanje je tako, da kdor ne bo izvažal, tudi ne bo imel možnosti porabe deviznih sredstev niti za osnovna sredstva niti za reprodukcijski material...« To je bilo obdobje zamujenih priložnosti. Medtem ko se je v začetku šestdesetih let tiskarstvo združevalo okrog treh časopisno založniških podjetij (Delo, Cankarjeva založba, Mladinska knjiga) in so svojo proizvodno dejavnost selili na nove lokacije za Bežigradom, je Tiskarna Tone Tomšič vztrajala kot samostojno tiskarsko podjetje na stari lokaciji v centru mesta ob vladni palači.

Ob koncu osemdesetih let so tiskarne uvajale računalniško stavljenje besedil, izdelavo barvnih tiskalnih predlog z analognimi skenerji, lasersko osvetljevalne enote, avtomatske in računalniško krmiljene knjigoveske linije, tudi digitalno tehniko. Po prehodu v tržno gospodarstvo in izgubi obvladljivega jugoslovanskega trga so se razmere v tiskarstvu zelo spremenile. Veliko tiskarskih podjetij je zašlo v krizo, deloma so propadla, deloma so jih prevzela druga podjetja. Tako se je zgodilo tudi s Tiskarno Tone Tomšič. Obdobje tranzicije po razpadu Jugoslavije jo je destabiliziralo, digitalizacije tiskarske tehnike ni preživela. Podjetje je imelo v lasti in posesti 3.450 kvadratnih metrov stavbnega zemljišča. Od tega je bilo 1500 metrov zazidanega zemljišča z vmesnim dvoriščem. Spredej je bila stavnica, strojnica, pisarne, stanovanje hišnika; zadaj so bila skladišča, garaža in rotacijska strojnica.¹⁸ Vrednost teh nepremičnin je bila zelo velika. Premoženje spremeniti v denar, če to prinaša več kot dejavnost podjetja, pa je logičen sklep vsakega podjetnika. Ko je vrednost teh nepremičnin v centru mesta ob vladni palači preseгла vrednost podjetja so se pričeli postopki stečaja in likvidacije tiskarskega podjetja.

Tiskarno Merkur je vodila uprava podjetja (ravna-

¹⁸ Katastrski načrt in drugi dokumenti iz mape Registracija podjetja, Dokumentacija Tiskarne.

telj in 4 faktorji);¹⁹ odločal je upravni svet, nadziral pa nadzorni svet; nad zakonitostjo je bdel vladni komisar, ki je zastopal tudi javni (državni) interes v družbi. Dividende in nagrade članom upravnega in nadzornega sveta ter ravnatelju so izplačevali iz sredstev čistega dobička in sicer v razmerju: 80% je šlo za izplačilo dividend (običajno so bile 5%), 10% je šlo za tantieme članov upravnega sveta, 2% za nagrade članov nadzornega sveta in še 3% za nagrado ravnatelju po službeni pogodbi; 5% čistega dobička je šlo v rezervni sklad. Če dobička ni bilo, se dividende niso izplačevale. Nagrade članom upravnega in nadzornega sveta ter nagrada ravnatelju so se izplačevale iz tekočih sredstev. V takem primeru so letne nagrade članom upravnega sveta znašale po 1000 din, članom nadzornega sveta po 600 din in ravnatelju razen mesečne plače po službeni pogodbi še 3000 din nagrade letno; sejnine so znašale po 200 din. Mesečna plača ravnatelja je znašala po službeni pogodbi 6000 din. Funkcijske nagrade pod italijansko okupacijo med drugo svetovno vojno so znašale po 700 lir za člane upravnega sveta, po 400 lir za člane nadzornega sveta in 2100 lir za ravnatelja po službeni pogodbi. Razen tega so prejeli še sejnine, ki so se od 76 lir zvišale na 100 lir. Izplačevanje dividend in letnih nagrad članom uprave po uvedbi ljudske oblasti ni bilo več. Ravnatelj pa je prejemal mesečno plačo tako kot vsi drugi zaposleni.

Delavci so bili plačani po kolektivni pogodbi, ki je bila sklenjena leta 1922. Po veliki tiskarski stavki, v kateri je stavkalo vse kvalificirano in pomožno tiskarsko delavstvo, je prišlo do združenja vsega grafičnega delavstva v Jugoslaviji. Stavka je bila od oktobra do decembra 1919. Decembra 1920 je bil združevalni kongres v Zagrebu. Konec oktobra 1921 se je v Zvezo grafičnih delavcev Jugoslavije vključilo tudi Društvo grafičnih delavcev Slovenije. Leta 1922 je bila sklenjena prva kolektivna pogodba z zvezo grafičnih podjetij in Zvezo grafičnih delavcev Jugoslavije. Ta kolektivna pogodba je bila večkrat podaljšana, a ni bila dobra. Leta 1935 je prišlo do velikega stavkovnega gibanja za sklenitev boljše ko-

¹⁹ Faktor je vodja oddelka v tiskarni.

lektivne pogodbe, ki je bila nato leta 1937 dopolnjena in je veljala do konca leta 1940.²⁰ Grafična industrija je izplačevala najvišje mezde. V povprečju so znašale 950 din mesečno in so bile za 52% nad povprečjem.²¹

V obdobju administrativnega socializma in v razmerah povojne obnove so bile plače delavcev in uslužbencev v državnih in v zasebnih podjetjih določene z uredbami in navodili glavnega odbora enotnih sindikatov v Sloveniji. Glavni odbor Enotne strokovne zveze delavcev in nameščencev je 24. avgusta 1945 tiskarni Merkur poslal Navodila za ureditev mezd in plač delavcev federalne enote Slovenije, ki so bili zaposleni v industriji, obrti in rudarstvu. Ta navodila so bila izdana na osnovi pooblastila ministra za industrijo in rudarstvo. Plače so bile določene v razponu od 7,50 do 16 din na uro v okviru 4 kvalifikacijskih kategorij.

Tabela 4. Urne plače po kategorijah leta 1945

Kategorija	Najnižja din	Najvišja din
I. vodje, specialisti	11 din	16
II. kvalificirani delavci	10 din	15 din
III. priučeni delavci	9 din	14 din
IV. pomožni delavci	7.50 din	12,50 din

Vir: Dokumentacija tiskarne.

Vodstvenim delavcem in specialistom se je urna postavka lahko zvišala na 17 din. Razdelitev delavcev v posamezne kategorije je moralo izvesti vodstvo podjetja v sporazumu s sindikalno organizacijo in obratnimi delavskimi zaupniki. Spore je reševal glavni odbor enotnih sindikatov. V tiskarni Merkur bilo zaposlenih 74 delavcev in sicer 20 nameščencev, 18 kvalificiranih delavcev, 16 priučenih in 20 pomožnih delavcev. Njihove mesečne plače so znašale od 1940 do 3492 din; mesečna plača ravnatelja je znašala 5200 din. V naslednjih letih so se plače le nekoliko zvišale. Z uredbo iz leta 1950 so bili delavci uvrščeni v 9 tarifnih razredov z

²⁰ Berčič, Slovensko tiskarstvo, str. 214–215.

²¹ France Kresal, Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb 1991. V: Prispevki za novejšo zgodovino, št. 1-2, 1995, str. 14.

mesečno plačo od 1800 do 3800 din. Pomožno tehnično osebje, strokovno in tehnično osebje ter nameščenci s srednjo, višjo in visoko izobrazbo so bili razvrščeni v 10 tarifnih razredov z mesečno plačo 2000 do 6000 din.²² Uvedene so bile tako imenovane obračunske plače, nato pa plače po učinku ali po času z dodatki na leta službe in težavnost dela. Višina sklada za plače ni bila odvisna od poslovnega uspeha podjetja. Finančna sredstva za plače so bila centralno določena in dodeljena. Uveljavil se je tudi sistem prejemkov v naravi, s točkami in boni. Ti so večkrat predstavljali nad polovico sklada za plače, pokrivali pa so jih iz centralnih državnih skladov.²³ Po uvedbi delavskega samoupravljanja so delovne organizacije same sprejemale tarifne pravilnike; sprva leta 1951, le začasne pravilnike o plačah. Po teh pravilnikih je bil zaslužek sestavljen iz stalne in gibljive plače, stalna plača pa iz osnovne in dopolnilne. Po zvezni uredbi o skupnem dohodku gospodarske organizacije iz začetka leta 1954 so sklad za plače še vedno določali centralni organi. Delovni kolektivi so imeli na področju sistema osebnih dohodkov zožene pravice. Tarifni pravilniki še vedno niso postali interno vprašanje delovnih organizacij. Pri njihovem sprejemanju je bilo potrebno soglasje družbene skupnosti in sindikata. Konec leta 1954 je bila sprejeta uredba, ki je določala delež dohodka, ki se je lahko razdelil na plače; ta delež je znašal do največ 65%.²⁴ Novi zakon o delovnih razmerjih iz leta 1961 je zavezoval delovne organizacije, da izdelajo svoje pravilnike o delitvi dohodka in osebnih dohodkov. Uprava Tomšičeve tiskarne je leta 1952 za plače porabila 28% dohodka, 1961 39%, v letih 1983 do 1985 pa od 27% do 31%.²⁵ Nov sistem je omogočal velike razlike osebnih dohodkov. Tako imenovana delavska ustavna dopolnila iz leta 1971 so določala, da delavec, ki ustvarja dohodek, odloča tudi o njegovi delitvi. V obdobju dogovorne ekonomije je delovna organizacija razporejala osebne dohodke v skladu s svojimi samoupravnimi splošnimi

²² Službene novine, Zakon o radnim odnosima, št. 53, 1957, str. 1044.

²³ Slovenija 1945–1975, Ljubljana, 1975, str. 33–34.

²⁴ Prav tam, str. 60.

²⁵ Izračunano na osnovi podatkov dobljenih iz Petit na petit.

akti, ki so morali biti usklajeni z družbenim dogovorom o skupnih osnovah in merilih za urejanje odnosov pri pridobivanju in delitvi dohodka.²⁶ Ker vsi metodološki in usmerjevalni ukrepi za urejanje osebnih dohodkov niso bili dovolj uspešni, je vlada z več zakoni omejila obseg sredstev za osebne dohodke, pa tudi višino osebnih dohodkov. Ker so nominalne plače zaradi inflacije tako hitro naraščale, jih nima smisla navajati z vsotami. Tako imenovana zamrznitev plač je trajala od oktobra 1987 do decembra 1988 in od decembra 1989 do julija 1990.²⁷ Plače so mesečno valorizirali za odstotek sprememb srednjega tečaja dinarja do nemške marke na dan izplačila plače. Razdelitev dobička po zaključnem računu za leto 1989 je bil delavcem izplačan v obliki delnic in obveznic. V prehodnem obdobju uvajanja tržnega gospodarstva, ki se je začelo z Zakonom o temeljnih pravicah iz delovnega razmerja z dne 6. oktobra 1989, so kolektivne pogodbe začele urejati plače in določati njihovo višino. Tudi v sistem kolektivnih pogodb je vlada posegala z intervencijskimi zakoni in omejevala pogodbeno določene plače.²⁸

²⁶ France Kresal, Osebni dohodek, Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1994, str. 185–186. Vladka Komel, Pregled zakonodaje na področju plač v Republiki Sloveniji od leta 1987 dalje, Elaborat Ministrstva za delo, rokopis.

²⁷ Uradni list SFRJ, 76/43, 15. 11. 1987. 87/43, 31. 12. 1987. 24/54, 27. 4. 1988. 31/54, 15. 5. 1988. 32/54, 18. 5. 1988. 87/54, 27. 12. 1989. 20/46, 13. 4. 1990. Uradni list SR Slovenije 87/45, 27. 12. 1989. 20/46, 13. 4. 1990.

²⁸ France Kresal, Mezde in plače na Slovenskem, str. 16–20.